

teljesítésétől függ az egyetemesség felvirágzása is.

Különösen titeket, kedves ifju barátim! saját fogékony szíveitek legnemesebb hevülésére, dicső őseink legszentebb emlékeire kérlek, hogy miként a római és görög ifjak isteneik szobrai előtt tanultak nagygyá lenni, úgy ti is jóltevőink vonzó képeinek emlékezeteitekben leendő gyakori felújítása által tanuljatok tőlük minden szép, jó és nemes iránt lelkesedni, nevelő dajkáitok, az unitárius intézetekhez hálásak lenni, s egyházunknak érdekeit szellemi és anyagi kincseitekkel annak idejében hathatósan előmozdítani, hogy így a ti neveiteket is a jóltevők között emlegessék majdan az utódok s áldják emlékeiteket!

A kegyelet e magasztos hála ünnepélyét azzal a hő óhajtással zárom bé, hogy az egy igaz Isten őrizze meg közöttünk dicső őseink boldogító szellemét s hitbuzgóságát, nevelje számát azon hiv és önzetlen munkásoknak, kik méltó „sáfárai a rájuk bízott talentumoknak!“

AZ OROSZ ÉS OLASZ NÉPISKOLÁZÁS KÖRÉBŐL.

A „Ker. Magvető“ is elvégre hozzászól a keleti kérdéshez. Beleszól a tájékozódás szempontjából, a mennyiben szükség tisztába jönnünk azzal, hogy a támadó fél (az orosz) mennyi szellemi és erkölcsi erélyvel és értékkel rendelkezik. E két erély legigazabb mértéke — úgy hiszszük — se nem a szappan, se nem a zsidók helyzete, (mert némelyek ezekkel szokták az országok műveltségét mérni) — hanem a népiskolázás.

I.

A chinai, indiai, szóval a „kezdeties“ keleti iskolázás köréből csak egy lépést kell tennünk, hogy az európai-orosz, illetőleg „északkeleti“ népiskola földjére érjünk. Ezelőtt több mint negyven esztendővel írta volt egy illetékes egyén a dorpáti egyetem évkönyveiben, hogy „az orosz nép oly formán van a műveltséggel, mint az orvossággal, az az csak az orvosi rendelvény kényszerének engedve veszi be“. Ez a mondás — úgy látszik — ma is igaz, s annál igazabb, mert a mint eléggé megbízható leírásokból olvassuk Oroszország szellemi orvosai a nép iskolázására recipéket talán írnak, de a megrendelt orvos szerek megkészítésével és beadásával édes keveset törődnek.

Gróf Tolstói Demeter, 1866 óta orosz-közoktatásügyi minis-
ter, mint Murray írja, oly ember, ki nagyon óhajtja, hogy minden
orosz mujiék (paraszt) írni, olvasni és számolni tudjon. Goresakoff
herczeg azonban más nézetben van és nem bánja, hogy a közok-
tatási miniszter beszéljen; de nem engedi, hogy tegyen. Innen van,
hogy mikor katonára, meg császári ünnepélyekre kell a pénz, min-
dig van; de mikor iskolára kellene, a pénzügyminister (Reutern)
keserves képpel adja tudtára Gr. Tolstoinak, hogy az állam-kincs-
tár fenékiig üres.

A mint a dolgok ma állanak — mondja tovább Murray —
tekintve Oroszország népessége növekedését, a közoktatásügy Mik-
lós czár ideje óta inkább hanyatlott, mint haladott. A jelenlegi
czár egyáltalában nem tudja felfogni atyja ama politicáját, hogy az
oroszokkal ugy bánják, mint iskolás gyermekekkel. Miklós czár
magasabb állású alattvalói számára elég jó hivatalos nevelésről gon-
doskodott. A kereskedő osztálynak pedig nagy kegyesen megengedte,
hogy gyermekei neveléséről német tanárokkal ellátott ma-
gán intézetek alapításával gondoskodják. Goresakoff herczeg azon-
ban e magán intézeteknek nagy ellensége, s a melyek jobb neve-
lést törekedtek adni, mint a hivatalos akadémiák, azokat egysze-
rűen betiltotta. Mivelt, illetőleg külföldön iskolázott arisztokrácia,
hivatalosan nevelt vagy félre nevelt közép osztály és merőben ta-
nulatlan nép — ez a kancellár igazi állam eszményképe.

Innen magyarázható meg az az elszomorító tény, hogyha köz-
ségek vagy testületek közadakozás vagy részvény útján egy-egy
jóralvó tanintézetet kívánnak állítani, tervezőket a császári tanács
magasztaló frázisokkal fogadja, aztán tervöket idéetlen módosításai-
val vagy kifogásaival csirájukban megöli.

Gróf Tolstói az ily lelketlen eljárással szemben semmit sem
tehet. Ő maga őszintén lelkesedik minden közoktatási új tervért
s készített is egy nagyszabásu nemzeti közoktatásügyi tervezetet,
melyet a czár már „elvben elfogadott“ s melynek megvalósítása a
T'sinn (magyarán mondva „főrendek“ az az a főnemesség és a
magas hivatalnokok) jó kedvétől függ. A közoktatásügyi minister e
terven szokott lovagolni s a külföldieknek ékesen szokta tudtára
adni, hogy „j ö v ő új éven kezdve“ nevezetes új dolgok lépnek
életbe.

Oroszország, ép mint Japán, taukerületekre van osztva t. i.
Szent-Pétervár, Moszkva, Dorpát, Kiew, Varsó, Kazán, Kharkow,
Wilna, Odessa és a Kaukaszus című tiz kerületre. Mindenik

tankerület élén egy curátor áll, kit nem annyira tudományáért, mint inkább udvariasságáért állítanak oda. A curátor elméletben mindenható; de gyakorlatban semmit sem tesz az akadémiai tanács tudta nélkül. E tanács, mely két nyugalmazott tanárból, három katona tisztből és egy rendőr hivatalnokból, tehát összesen hat tagból álló testület, dönti el, hogy mely tankönyveket használhatnak az iskolában; ez osztogat tanári okleveleket és az akadémiai fegyelmi kérdésekben ez a felsőbb bíróság. A közoktatási alapítványok ennek a kezén fordulnak és (Murray szerint) sok tekintetben ragadnak meg.

A tanárok kilencz csoportba vannak beosztva és e Tsinn 6—14 fokain foglalnak helyet; azon alól csak segédtanítók és pedelusok vannak, kik teljességgel nem „rangos“ egyének (tsinovnik).

Az orosz tanítónak alázatosnak kell lenni. E vonás egyszersmind azt jelenti, hogy szüntelen a megszabott studiumok körén belől kell maradnia, hogy az Oroszországra lealázó hatású történelmi eseményekről vagy azok befolyásáról mélyen hallgat, mert különben csakhamar tudtára adják, hogy azokról beszélni nem az ő dolga. A birodalom minden nagyobb városának meg van saját lyceuma és minden kisebb városnak grammatikai iskolája. Falusi iskola kevés van Oroszországban s a mi van, az is többnyire jóindulatu földbirtokosok áldozatkészségéből keletkezett, s az iskolai hatóságok csak ugy kegyelemből pillantanak néha rá. Ha a földbirtokos iskolát akar állítani, a kormány nem állja útját, sőt annyiban segít rajta, hogy egy teljesen orthodox és tudatlan tanítót varr az iskola nyakába.

Igy állván a dolog, nem csoda, ha a községekben akárki újján megszámmlálhatja az olyan parasztokat, kik olvasni tudnak. Sőt gyakran van eset rá, hogy a falu nagya is csak a pópa segítségével bírja számadásait rendben tartani. A mondottakat igazolja az a statistikai tény, hogy Dorpát kerületben 939 lakásra esik egy iskola, Varsó kerületben 2248-ra, Moskau kerületben pedig 5845-re esik egy iskola és 173 lakásra egy tanuló. Ezelőtt pár évvel egy kis mozgalom indult volt meg, hogy a svéd rendszer mintájára, egy sereg vándor iskola tanítói állomást szervezzenek oly községek számára, melyek igen szegények arra, hogy állandó iskolát tarthassanak fenn. A kormány ez indítványhoz jó képet vágván, az ügyet kezébe vette, hogy szép ígéretekkel még egy jó darabig elnapolja.

Legernek ez év januárjában kiadott tudósítása szerint, mint a „Wjatikai emléklapok“ irták, egy 150 főből álló falunak egyetlen

egy tagja sem tudott olvasni, még az sem, ki az igazgató tanács ukázat mellére függesztve hordozta. Pedig itt — mint utazónk folytatja — pénz dolgában nem lenne fennakadás. Az ursumi zemstvo vagy kerületi tanács az elemi oktatásra e kerület budgetjéből 30 %-ot szánt. A zemstvo 24 iskolát tart fenn, melyekhez még az állam által segélyezett 3 iskola járul. A kerületben levő összes tanulók száma 1512 (közülök 260 leány); de alig 60 % látogatja az iskolát. És az'án hogyan tartják fenn ez iskolát? Az igazgató tanács egy tagjának egy reggel kedve kerekedett Taldmansk nevű falu állami minta-iskolája meglátogatására; a mint megérkezik, a tanító egy penészes és szagos sötét szobába vezette, hol az iskolai butornak se hire se hamva nem volt, s az ugynevezett iskolai könyvtár egy csomó pókháló lepté és fel nem vágott könyvből állott: „Hány tanítványa van önnek? kérdé meg-ütközve az iskola felügyelő — „egy sincs: mind Szibériában vannak“ — felelé nyugodt lelkiismerettel a tanító. Ugyanis az előtt néhány évvel a falu lakói feles számmal Szibériába vándoroltak gyarmatosoknak s azóta senki sem járt iskolába; de a tanító ott őrizte az üres épületet. „Vannak-e önnek az iskola kormányzására és beléletére vonatkozó okmányai“? — „Nem tudom; de mindjárt utána nézek“ — felelé a tanító. Hosszas keresgélés után végre holmi iratfélékre akadt, melyek ezelőtt 8—10 évvel készültek volt. Megdöbbsentünk, írja a wjatka-i lap levelezője emez archeologiai felfedezésen s szívből óhajtjuk, hogy többi iskoláink más állapotban legyenek.

Városunkban, írja egy másik levelező Nolinksból, több rendbeli tanintézet van; de isten a megmondhatója, hogy minő állapotban. Nagy akadály e tekintetben a távolság is. Slobodskban pl. a zemstvo minden erejét megfeszíté, hogy az 50—60 mérföldnyi távolságra eső községek számára tanítókat szerezzen. Sikerül is néha édesgető feltételekkel egyet-kettőt beállítani; de mikor az iskolalátogatásra kerülne a sor, a tanítónak hült helye, vagy legjobb esetben a kocsma vutkifogyasztó törzsvendégei közé csapott fel.

Leger még egy másik mulatságos esetet is beszél el. Gidaievoba, egy — a középponttól 50 mértföldnyire eső — községbe, egy komoly tanítót küldöttek, hogy oly tanító helyét foglalja el, ki az iskolának még a butorzatát is beitta. Halljuk csak, hogy írja le a tanító a kérdéses iskola állapotát. Egy négy ablaku alacsony házat találtam, melynek két ablaka be volt deczkázva. A

többi ablakok üvege ki volt törve vagy papírral helyettesítve; volt aztán egy 5—6 méternyi hosszú komor és sötét osztály, továbbá egy megfeketült kályha, egy lábatlan szekrény, szétrombolt padok, egy mély álonban földön szendergő tábla és iszonyu sok szemét; a könyvtárrá kvalifikált szekrényben egy pár értéktelen könyv mellett ékesen kandikált ki az iskola multját és beléletét kitünően jellemző egy füzet, melybe fel volt jegyezve, hogy a tanító menyinyi vutkit és dohányt fogyasztott el. Papirnak, tollnak, palatáblának, abécézének nyoma se volt — a gondos mester mindezt beitta.

E tragikomikus esetnek az a valóban elszomorító függeléke van, hogy az iskola felügyelők néha cseppel sem józanabb életűek, mint az alattok álló hivatalnokok. Slobodsk zemstvoja egyik tagja, egy alkalommal, földrészezen állított be egy iskolába s nagy veszekedéssel támadta meg a tanítónőt, hogy az a merőben üres iskolában theát merészelt inni. Egy másik felügyelő mihelyt az iskolába érkezett, a tanítót pálinkáért kezdte faggatni. Minekelőtte a tanulók felvilágosodását vizsgálta volna, a tanító szobájában levő karafának szigoru vizsgálásához s ezzel saját maga illuminációjához látott.

Valóban oly szomorú állapotok ezek, hogy a legnagyobb és leglelkiismeretesebb erőfeszítés mellett is hosszú-hosszu idő kell Oroszországban arra, hogy az egyiptomi sötétségben tapogatózó s a mostoha klíma és a szerfölött nyomasztó társadalmi alárendeltség, hogy ne mondjuk servilis állapotban sinlődő orosz nujiekból a 19-ik száz értelmes embere válják.

Hogy e végre még hosszú idő kell, ki tetszik onnan is, hogy a lengyel iskolákban tanított hivatalos káté következő kérdésekkel és feleletekkel kezdődik:

Kérdés. — Hogy kell tekinteni a császár tekintélyét a kereszténység szellemében?

Fel. — Ugy, mint a mely közvetlenül istentől származik.

K. — Micsoda természetfölötti úton kijelentett indokai vannak a császár imadásának?

F. — A természetfölötti módon kijelentett indokok abban állnak, hogy a császár az Isten helytartója és ministere, a ki az isteni parancsokat végrehajtja s következőleg a császár iránti engedetlenség egyenlő Isten iránti engedetlenséggel; hogy Isten minket a jövő életben megjutalmaz a császár iránt tanusított imadásért és engedetlenségért. De szintugy szigoruan megbüntet az örökkévalóságban, ha neki nem engedelmesskedünk, vagy az ő imadását elhanyagoljuk. E mellett Isten azt parancsolja, hogy a hatóságot, különösen pedig a császárt teljes szívunkból szeressük, s neki engedelmesskedjünk, — teljességgel nem világi tekintetből, hanem az utolsó ítélettől való félelemből.

Hogy az ily tankönyvek és tanok oktatására sajátzerü agyszerkezetü és miveltségü tanítók kellenek, minőket a mi intézeteinkben irmagúl sem találhatunk, nagyon világos. Hiszen Oroszországban más moralja van a kormánynak, mint a minő van a mivelte társadalomnak. Ott felsőbbség elleni vétségnek tekintik, ha valaki vutkinemiszsza létére a józanéletre édesgeti embertársait, vagy muszka nyelven szólva „az alattvalókat.“ Murray közli azt a hallatlan esetet, hogy egy alkalommal egy szegény lengyel iskolamesterre akadtott, ki egy tuczet jó madár társaságában utczát söpört. E szegény iskolamester özszes hibája abból állt, hogy az iskolában és a theaboltban „Vutki Ó Felsége“ ellen merészelt beszélni, sőt e vétséget azzal tetézte, hogy néhány egyetemi tanulót mértékletességi fogadalomra csábított. Elsőben „csendes“ beszéddel tudtára adták, hogy jó lesz nézeteivel elhallgatni, s az embereket nem háborgatni; de a tanító nem hallgatott el, s illoyalis fecsegésének az lett az eredménye, hogy midőn egy este haza akart menni, egyszer csak valaki hozzáüt; a tanító protestál; erre két rendőr hirtelen ott terem s emberünket elhurcolja, s följelenti mint részeget s rendetlenkedőt. Ez állítólagos hibájáért az istenadtát három napi utzasöpprésre ítélték, mely büntetéssel szerencsére Oroszországban nincs társadalmi halál özszekötve, mint más tisztességes államban.

Az idegen földről (pl. Franciaországból) hozott nevelők sorsa sem nagyon irigylendő, a magasabb állásúak vagy vagyonosabbak házainál. Akárhányszor megtörténik, hogy más vendég nem létében a házinevelőnek kell úra, a bojár kártyázó társának lenni. A szegény nevelő néhány óra alatt egész éveken szerzett keresményét elveszti; de fenmarad az a vigasztalása, hogy mig a háziakat mulattatni tudja, addig el nem utasítják.

Az ily népiskolázási állapotokat nehéz dolog a társadalmi viszonyok figyelembe vétele nélkül megérteni. „A közoktatási intézetek — mondja a derék Bouisson, a philadelphiai közkiállítás iskolázási osztályáról most kiadott jelentésében — nem olyanok, mint az ipari intézvények vagy tudományos intézetek, melyek ha egy államban jők, másutt is szintén olyanok. Az iskolákat nem lehet csak magukra külön választva úgy tanulmányozni, mint a vasút- vagy távirda-rendszereket. Az iskolák magukban semmik, azok csak ama népért léteznek és általa lesznek, mely azokat a maga képére alkotá és beléjük a maga szellemét lehelé; azok a nép életét élik minden tulajdonságaival, annak geniusával és fogyatkozásaival egyetemben; az iskola a társadalomnak oly intézménye, mely töle el-

választhatlan, s melyet egy országból a másikba átszállítani lehetetlen. Ha Buissonnak eme mondásához hozzá vesszük azt, hogy az egész orosz társadalom fővonása a „látszat“, a mentől többet mutatni tudás, a kirakat: oly jellem-szegény társadalomban, hol a hazugság, a majmolás és a mutatás a társas élet szentháromsága, a népiskola sem lehet külön alkotójánál, nem lehet egyéb árnyék-képnél, s a néptanító sorsa sem lehet más, mint bűneivel a társadalom bűneihez simulni, vagy ha azt tenni nem hajlandó: a lengyel iskola-mester módjára, utca sepergetőjévé, a társadalom szeméthordójává, egy szóval földönfutóvá válni.

Elég is lesz e „muszka“ népiskola fővonásaiból ennyi: forduljunk el e sötét rajztól, s tekintsünk egy világosabb színezetű képre.

II.

Siessünk a fagyos vidékről Olaszország meleg égálja alá. Hadd mutassak be egy, Nápoly mosolygó ege alatt tenyésző virágzó elemi iskolát. A minta iskola neve „Atenio Galileo Galilei“ (Galilei tanintézet), melynek elemi szakaszát Dr. G. Boschi, több tudományos mű szerzője vezeti. A terem, hol a növendékek dolgoznak, térs, tágas, jól világítva s kellően szellőztetve. Falait nagy térképek és gyönyörű rajzok díszítik, melyek mind történelmi, bonczati, földtani, ásványtani, növénytani és vegytani nevezetesebb tényeket illusztrálnak. E mellett van az intézetnek jó ásványgyűjteménye, szárazföldi és vízi állatgyűjteménye, sőt néhány kiveszett állatfaj példánya is. Továbbá vannak igen szép rajzgyűjteményei, melyek a különböző nemzetek különböző kori viseleteit és szokásait ábrázolják. E mellett a régi görög élet, hadakozás mód, olympiai játékok, szekérversenyek, háztartás stb. nagy részt antik szobrok után készült kitűnő rajzokban vannak feltüntetve. A pompejii életet szintén szép rajzokban szemlélhetik a növendékek. A középkori történelemnek, az inquisitió korának, valamint az újkori történelemnek egyiránt megvannak a szívhez és értelemhez szóló szemléltető képei. Sőt hogy az iskola berendezése teljes legyen, az igazgató arról is gondoskodott, hogy a növénytani képeket, egy gyémánt kiadású növénykerttel egészítse ki, hol a fiuk hazai és külföldi ritka növényeket tenyésztenek.

Azonban ez még nem minden. Boschi, a magasztalt igazgató, egyébről is gondoskodott. A 8—14 éves fiuk számára egy havi folyóiratot is indított. E folyóiratba minden fiu a tanító által feladott tárgyról egy-egy rövid cikket ír. A cikkeket egy — e folyóirat számára tartott — külön szedő szedi és nyomtatja, de magok az

ifju szerzők javítják. Kostolóúl, a folyóiratból, pár mutatványt közlünk. Az idősebb fiuknak a doctor azt mondá: adjátok elé Istenről való fogalmatokat. E tételre az első feleletet egy 14 éves fiu (Ver-nazza Mihály) így írta meg:

„Istenről az a képzetem, hogy létezik, egy oly hatalmas lény, kit közülünk senki sem bir felfogni. Ő mindent tud és lát. Ő az ég és föld teremtője. Közülünk senki sem tudná megteremteni mind azt, a mit magunk körül látunk; tehát létezni kell egy lénynek, ki az egész mindenséget alkotá. Annakokáért mi őt teremtőnek nevezük, kit tisztelni és szeretni tartozunk.“

„De kérhetőné valaki: hát mi kik és mik vagyunk? Semmi egyebek, mint e föld utazói és vándorai. Eljő majd az idő, mikor elhagyjuk e földet és eltávozzunk, hová? Egyedül Isten tudja.“

A következő czikket egy 10 éves fiu (Donnaperna Czézár) írta:

„Mindenkinek van olyan a milyen fogalma Istenről s az enyim a következő: úgy gondolom, hogy neki mindenhatónak kell lenni, mert ő végetlen számu és nagy műveket formált. Ugy gondolom, hogy nincsen semmi olyan alakja, sem oly anyagi teste, milyenek minket körül vesznek. Ő minden beszédünket hallja és minden gondolatunkat tudja. Őt mindenki szeretni és imádni tartozik, mert legfőbb bíránk és életünk igazságos intézője.“

Ezután egy 8 éves kis fiu (Pachillio Ernő) törekszik a nehéz kérdésre ily módon felelni:

„Nekem az a képzetem, hogy Isten az egész föld teremtője. Az ő neve nem Isten, hanem olyanformán eszközöltük a dolgot, hogy e névvel jelöljük őt magunknak. Midőn Mózes kérdé tőle: hogy hogy hívják? azt felelé: én vagyok a ki vagyok, — Jo sono chi sono.“

Legyen elég ennyi mutatóul az említett folyóiratban közlött „legjobb“ feleletekből. E folyóiratot a Galilei elemi iskola növendékei közkölségen (havonként fél lira = 20 kr. befizetéssel) tartják fenn. Ebből aztán nemcsak a nyomtatás költségeit fedezik, hanem egy kis könyvtárt és olvasó kört is tartanak fenn. Ez intézet titkára és pénztárnoka szintén a növendékekből kerül ki. E két apró tisztviselő közül egyik sincs még 12 éves, sőt a pénztárnok csak 9.

A növendékek, mondja ez intézet leirója, szerfölött büszkék az ök folyóiratjokra. Mindenik teljes erejéből rajta van, hogy annak hirnevét fenntartsa, ha egy némelyik dr. Boschi vezetése alatt de-kér íróvá nem válik, nem a doctoron múlik, mert ő mindent meg-

tesz az ifju lelkekben szűnyadó tehetségek felköltésére, a szépnek, a bámulatosnak és az isteninek megkedveltetésére. Kevés ember van, nemcsak Nápolyban, sőt széles Olaszországban is, — mondja ismét tudósítónk — kinek módszere Signor Boschiével följérne. A gyermekek otthon semmit sem tanulnak. Minden munkát az iskolában a doctor szeme láttára végeznek. Akár micsoda tanóra legyen, vagy akármit tanítson, — földrajzot, történelmet vagy bármi más tantárgyat — e ritka tehetségű férfi, növendékei figyelmét, egész órákig le tudja lánczolni. Sokratesen nem függöttek nagyobb odaadással a görögök, mint e tudós olaszon tanítványai, kiket többnyire ő is peripatikus modorban tanít.

Ime ezekkel a vonásokkal mutatja be egy angol tudósító e — szerinte — bámulatra méltó intézetet. Őszintén megvallva, e rajz olvasásakor, nagyon is vegyes gondolatok és érzések támadtak bennem. Mindenek előtt a Renaissance nagy iskolamestere: Vittorino da Feltre jutott eszembe (meghalt 1446-ban). Az ő tanterme is (a Gonzaga hercegi család mántuai palotájában az akkori időkhöz képest) mintaszerűen volt berendezve. S ha falairól nem oly ékes rajzok mosolyogtak is le, mint az Atenio Galileiben, de azért iskoláját „C a s a j o c o s a”-nak méltán nevezték. Igaz, hogy ő is produkált egy-egy csuda gyermeket, mint az alig 13 éves Gonzaga Ceciliát, ki görög verseket is rakás számra tudott elmondani, sőt e nyelvet folyékonyan beszélte. Ő is szerette, ha növendékei dolgozatokat irtak, úgy hogy örömkönnyeket tudott hullatni, tanítványai jelenlétében, ha valamelyik szép dolgozatot olvasott fel. Ámde Vittorino még mást is tett. Tanítványainak nemcsak felfogását mivelte, hanem emlékezetét is, mert időt engedett nekik a felfogottak át-sajátítására és egyszersmind nagy gondja volt rá, hogy növendékei mindazokban a testi és szellemi gyakorlatokban részesüljenek, melyek a férfias erényeknek, az erkölcsös habitusoknak a termőföldje. Vittorino „Casa”-jában az önmegtagadás és lemondani tudás volt a mindennapi állandó leczke.

És ezekkel szemben Boschinál mit találunk? Elsőbben is teljes szemléltetéssel egybekötött vonzó tanítást, a mi nagyon helyes és a mi „Da Feltre”-nél is megvolt. De aztán jó a java: a növendékek irodalmi munkássága, szellemi termelése, kiadása akkor, mikor még nincs anyag miből termelni, mikor még egyáltalában nincs, mit kiadni. Signor Boschi módszerének ez oldala csakugyan csudálatra méltó, mert 8—10 éves növendékekkel oly kérdéseket kíván megvitattatni, melyek a *metaphysika* legmagasabb, hogy úgy mondjuk, s z é d i t ő problémái

közé tartoznak. Nyolcz-tíz éves gyermekekkel Isten létele kérdését fejtegettetni vagy őket egy minden köteléknélküli, helyesebben, kellő élenykészlettel és teherrel el nem látott léghajóban a szédítő magasba kalandor utra eresztteni: tökéletesen egyre megy. A léghajósok leírásaiából tudjuk, hogy még kellő előkészület mellett is vajmi kevesen bírják ki 6—7 méternyi magasságon túl a levegőbeli útat. A kellő miveltéssel rendelkező egyének közül is vajmi sokan lettek áldozatai a metaphysikai problémák régióiban való utazásnak. És dr. Boschi, mintha csak sárkány eresztésről lenne szó, oly könnyedén bánik el az egész kérdéssel. Fő dolog ő szerinte az, hogy ez apró óriások dolgozatai, merész kérdésekre adott feleletei, a gyermekek dicsvágyának táplálására és a szülei öröm nevelésére nyomtatásban megjelenjenek.

Lehetetlen, hogy e képnél a chinai nevelés, mint mintakép, eszünkbe ne jusson, Li-muh a chinaiak traditiója szerint hét éves korában, a Tsin-shi fokozatra vagy az irodalmi tudori rangra érdemes volt és Hie-tsin „az isteni gyermek“ 10 éves korában egy egész kötet költeményt írt. Ámde az ily példányok, még a chinai traditióban is, a ritkaságok közé tartoznak. És Boschi szemünk látára akar ily csodalényeket producálni, kik dolgozataik készítése közben agylágyulást csak azért nem kaphatnak, mert koponyájuk tartalma még hig állapotban van.

Lehetetlen továbbá, a japáni nevelésre is, mint ellentétre vissza ne emlékeznünk. A japáni tanuló valóságos kis Moloch, kinek szellemi gyomra mintegy nyolcz-tizezer írásjegy alakjával és nevével van megterhelve, a nélkül, hogy e nagy állományból egy kis értelmet producálni tudna. Boschi növendéke még — úgy szólva — semmit sem táblázott be szellemileg, s mégis rendkívüli dolgokat mutat fel; emberi erőt meghaladó munkát végez, mert ha kell semmiből fonja meg a gondolatok és okoskodások szálait és hálóját. A japáni növendék egy kavicsfal és földdel tele tömött gép, melynek épen beltartalma miatt egyik rugója sem bír mozogni; ellenben olasz doktorunk kitünő növendéke egy-egy kis oraculum, ki merészen tud beszélni „de omni scibili et inscibili“; a ki — így haladva — 15—20 éves koráig tudásunk összes körét úgy ki fogja meríteni, hogy azután bátran kikölcsonözhetjük egyik-másik bolygó preceptorának. A japáni tanuló egy élő és lábön járó dictionarium hiányos szerkezettel, mert benne a szók jelentését hasztalan keressük. Boschi növendéke egy ködfátyolkép mutató, kinek csak a szülék meg a nagy közönség szellemi sötétségére van szük-

sége, hogy szemképráztató mutatóványaival — mint mondaui szokás — az egész világot bámulatra ragadja. A japáni ifju feje csupa koponya agy nélkül; a mi nápolyi tanulókné pedig merőben agyvelőnek látszó pókhálóféle állomány koponya nélkül. Ime! hogy ölelkezik egymással a két szélzet: a földhöz tapadt mechanizmus és a levegőben bugdácsló dynamizmus, hogy ne mondjuk nihilizmus. E kép, azt hiszem, elegendő alkalmat nyújt elmélkednünk a paedagogia tévutairól, melyek bár más-más irányban indulnak ki, ugyanegy helyre jutnak. Ha tekintetünk elborul az orosz népiskola láttára, a hol csak penészes, büszhödt levegőt kell szívunk és egyiptomi sötétségben tapogatóznunk; a „Galilei“ elemi iskolában a tulságosan megritkult levegő és rendkívüli mértékben bebocsátott világosság teszi ránk azt a kinzó hatást, mit a nagy verőfény szokott tenni szemünkre. Az orosz népiskolában a penész virágai és a nápolyi minta elemi iskolában ellenben a csekély gyökérről rendkívül magasra hajtó növények tenyésznek. Oroszországban a „gyom a természetes“; Nápoly czimeres népiskolájában, a tanítás áldásos eseseje és harmatja nélkül az ifju elme „sárgaságban sinylik“. . . .

Felméri Lajos.

AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ POLYGLOTTISMUSA MINT IRODALMI ESZKÖZ, TEKINTVE BRASSAI SAMUEL KÜLFÖLDI KITÜNTETÉSE ALKALMÁBÓL.

V alamenynyi protestans, azaz modern egyházak között a leguniversalisabb, legkosmopolitább (a szó nemes értelmében) az unitárius. Már bölcsőjében a legheterogenebb elemeket kapcsolta össze, mindegyikben a legnevezetesebb érintkezési pontokat feltalálván. Italiából Svájcba; innen egyrészt a francia, másrészt a német óriási irodalmakat érintvén, átugrott a lengyel, e leghatalmasabb és legérettebb modernszláv irodalomba; innen pedig még a magyar nyelvet Erdélyországban is meghódítja! Hogy aztán később angol, és amerikai földön hódít meg nemcsak egy szellemet, nemcsak egy Newtont, egy Locket, hanem egyáltalában itten leli másik hazáját, levén még csak Erdélyország szűkebb hazánkban, a vallásszabaddág ezen klasszikus földén, olyan hatalmas mint ottan, ezt jól tudjuk mindnyájan. Így tehát a modern nagy cultur nyelvek közt nincs egy se, melylyel az unitárius egyháznak ne volnának a legintimebb érintkezési pontjai; de még a kisebb cultur nyelvekkel is van. És éppen ebben rejlik nagy előnye és fontos irodalmu missioja! Az egyházi dogmaticus előnyekről nem szölok, mint a melyek vita elé esnek; levén ugy is szándékomban ezt az olda-